

Mariusz LAMPRECHT

OSOBY STARSZE W STREFIE WIELKOMIEJSKIEJ ŁODZI. UJĘCIE PRZESTRZENNE

Dr Mariusz Lamprecht – *Uniwersytet Łódzki*

Adres korespondencyjny:

Wydział Nauk Geograficznych

Instytut Zagospodarowania Środowiska i Polityki Przestrzennej

ul. Kopcińskiego 31, 90-142 Łódź

e-mail: mariusz.lamprecht@geo.uni.lodz.pl

2

ZARYS TREŚCI: Rozważania podjęte w prezentowanym artykule koncentrują się na problemie starzenia się mieszkańców śródmiejskiego obszaru Łodzi. Miasto to należy do grona jednostek osadniczych szczególnie mocno dotkniętych procesem depopulacji. Jednocześnie populację Łodzi cechuje znaczący wzrost udziału osób najstarszych wśród mieszkańców. Skala tych zjawisk wymaga poszukiwania i wdrażania rozwiązań poprawiających m.in. jakość życia obecnych i nowych mieszkańców miasta. Celem badań jest analiza przestrzennego rozkładu populacji osób w wieku 60+ w centralnej części Łodzi. Jej wyniki wskazują m.in., że ta stosunkowo niewielka część terytorium miasta cechuje się istotnym wewnętrznym zróżnicowaniem populacji wg wieku, a dysproporcje w udziale osób najstarszych wśród ogółu populacji mogą wskazywać na kształtujące się procesy segregacji przestrzennej tej grupy wiekowej.

SŁOWA KLUCZOWE: starzenie się, depopulacja, Łódź, Strefa Wielkomiejska.

ELDERLY PEOPLE IN THE HISTORIC URBAN CORE OF ŁÓDŹ. SPATIAL CONTEXT

ABSTRACT: In this paper spatial patterns of ageing inhabitants of the Historic Urban Core of Łódź is subjected to analysis. The city of Łódź is strongly affected by depopulation and is characterized by a growing share of old inhabitants. The aim of the study is to analyze spatial distribution of the population aged 60+ in the central part of Łódź. The results suggest that this relatively small part of urban territory is characterized by significant internal variations in population according to age. Disparities observed in reference to the share of the oldest old may indicate that spatial segregation processes are affecting this age group.

KEYWORDS: ageing, depopulation, Łódź, urban core.

2.1. Wprowadzenie

Jednym ze współczesnych wyzwań, przed którymi stoją zachodnie społeczeństwa jest starzenie się populacji miejskich. Skala tego procesu sprawia, że rośnie znaczenie badań i realnych działań mających na celu poprawę jakości życia osób starszych. Jednym z kluczowych czynników decydujących o niej najstarszych mieszkańców miast jest odpowiednio ukształtowane środowisko zamieszkania. Znajduje to swoje odzwierciedlenie zarówno w wynikach badań naukowych, jak i w szeroko propagowanej idei miast przyjaznych starzeniu (Age Friendly Cities). Spostrzeżenie to jest także szczególnie aktualne w przypadku Łodzi, demograficznie kurczącego i starzejącego się miasta, w którym w ostatnich latach podejmowane są liczne działania mające na celu poprawę jakości życia i podniesienie jego atrakcyjności na arenie krajowej. W przedsięwzięciach tych powinny zostać uwzględnione osoby starsze, stanowiące znaczącą i ciągle rosnącą część populacji Łodzi.

Dalsze rozważania skoncentrowano na zagadnieniu rozmieszczenia osób starszych w przestrzeni miejskiej. Jest to bowiem istotne zarówno w kontekście zarządzania miastem, jak i możliwości i potrzeb osób znajdujących się w tej fazie cyklu życiowego. Wiele z problemów kluczowych dla osób starszych, takich jak segregacja przestrzenna, warunki przemieszczania się, możliwość zaspokajania potrzeb *etc.*, ma wymiar przestrzenny. Jak wielokrotnie podkreślano, istnieją silne związki pomiędzy osobami starszymi a miejscami przez nie zajmowanymi. Późne życie jest nie tylko ucieleśnione, ale i umiejscowione – „later life is not only embodied but also emplaced” (Hagestad 2008, za: Vanderbeck 2007, zob. także Laws 1995), ageizm ma wymiar przestrzenny – „ageism is spatial” (Hillier i Barrow 2011: 42), „seniorzy starają się bardziej do otoczenia dopasować niż je zmieniać” (Bujacz i in. 2012).

Rozpoznanie starzenia się populacji w ujęciu przestrzennym pozwala m.in. prognozować lokalizację następstw pozademograficznych tego procesu (np. popyt na niektóre świadczenia, podejmowanie określonych decyzji ekonomicznych, wybór miejsc docelowych i drogi przemieszczania się). Jak np. zwraca uwagę J. Dzieciuchowicz (1983), znajomość rozkładu przestrzennego mieszkańców wg płci jest niezbędna dla prawidłowej organizacji przestrzennej obsługi mieszkańców miasta i podkreśla (za: Coulson 1968), że zmienność struktury wieku ludności wpływa istotnie na lokalizację wielu rodzajów usług w przestrzeni miejskiej.

2.2. Cel, zakres przestrzenny i metody badań

Podjęmowane w prezentowanym artykule analizy koncentrują się na geograficznym wymiarze starzenia się ludności, wpisując się w nurt tzw. geografii starzenia się (geography of ageing) (zob. także Harper i Laws 1995; Zych 2007; Koci-

szewski 2016). Celem prezentowanych rozważań jest identyfikacja i ocena przestrzennego rozkładu mieszkańców w wieku 60+ zamieszkujących Strefę Wielkomijską Łodzi. Znajomość przestrzennego rozkładu populacji wg wieku ma nie tylko wymiar poznawczy, ale i praktyczny. Wiedza ta jest jednym z kluczowych elementów warunkujących skuteczne działania na rzecz mieszkańców i użytkowników środowiska zurbanizowanego. Pozwala ona m.in. oszacować stopień dopasowania zagospodarowania przestrzennego do potrzeb i możliwości określonych grup wiekowych, poprawić dostępność do określonych przestrzeni, usług, ocenić stopień zaawansowania procesów segregacji przestrzennej itp.

Rozkład przestrzenny populacji Łodzi, w tym osób starszych, był już niejednokrotnie badany, jednak zazwyczaj w skali ogólnomijskiej i w dość dużych powierzchniowo jednostkach przestrzennych (m.in. Liszewski 2009; Marcińczak 2009). Obserwowana, wysoka koncentracja najstarszej części populacji miasta w wielkich, wielorodzinnych osiedlach mieszkaniowych położonych poza strefą śródmiejską powodowała, że centrum miasta pozostawało nieco na uboczu rozważań. W prezentowanym tekście uwaga skoncentrowana została na centralnej części terytorium Łodzi, tzw. Strefie Wielkomijskiej.

Strefa Wielkomijska jest centralnym obszarem miasta o powierzchni około 1400 ha wyodrębnionym na potrzeby polityki przestrzennej i planowania przestrzennego (*Strategia...* 2012). Obejmuje ona najstarszą, zróżnicowaną morfogenetycznie część miasta, uformowaną przede wszystkim w XIX wieku. Jest to obszar o wysokich wartościach miastotwórczych i kulturotwórczych, cechujący się dużym zagęszczeniem zabudowy kamienicznej, w większości uporządkowanej w regularne kwartały, wysoką koncentracją podmiotów gospodarczych i funkcji metropolitalnych Łodzi. Jest to także przestrzeń o największej intensywności użytkowania, której funkcjonowanie i rozwój może mieć znaczący wpływ na kondycję całego miasta. Jest to jednocześnie obszar licznych problemów urbanistycznych, zagrażających funkcjonowaniu całego organizmu miejskiego, co legło u podstaw decyzji objęcia go niemal w całości procesami rewitalizacji wielkoobszarowej¹ (ryc. 1).

2.3. Metody analiz i źródła danych

Badaniami objęto populację najstarszych mieszkańców Łodzi. Zasadniczym celem wyznaczenia dolnej granicy starości jest odzwierciedlenie stopnia zaawansowania procesu starzenia się danego społeczeństwa. W badaniach prowadzonych w krajach wysoko rozwiniętych, za dolną granicę starości przyjmuje się często wiek 65 lat (m.in. Hodge 2008; <http://www.census.gov>), choć niekiedy postuluje się przesunięcie tej granicy do wieku 70 lat, a nawet 75 lat². Z kolei w opracowa-

¹ <http://uml.lodz.pl/rewitalizacja> (dostęp: 26.01.2017).

² <http://www.asahi.com/ajw/articles/AJ201701060035.html> (dostęp: 26.01.2017).

Ryc. 1. Obszar badań (Strefa Wielkomejska)

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Strategii Rozwoju Przestrzennego Łodzi 2020+* (2013) oraz Uchwały nr XXV/589/16 Rady Miejskiej w Łodzi z dnia 10 lutego 2016 roku w sprawie wyznaczenia obszaru zdegradowanego i obszaru rewitalizacji miasta Łodzi.

niach Światowej Organizacji Zdrowia, często jako dolną granicę starości przyjmuje się wiek 60 lat (np. *The Madrid...* 2008). Granicę tą często można odnaleźć w opracowaniach europejskich (np. *Region for All ages...* 2006), w tym polskich (Błądowski i in. 2012). Jednak zróżnicowana oczekiwana długość życia w różnych regionach świata powoduje, że współcześnie starzenie się ujmowane jest nie tylko w kategoriach wieku chronologicznego, ale i prospektywnego (*prospective age*, wiek potencjalny), odzwierciedlającego liczbę lat, które osoba może jeszcze przeżyć, a więc uwzględniającego poprawę stanu zdrowia populacji i wydłużenie oczekiwanego trwania życia. W tym ujęciu za próg starości uznaje się taki wiek, dla którego oczekiwane dalsze trwanie życia wynosi 15 lat (Sanderson, Schrebov 2008). Uwzględniając oczekiwaną długość życia w Łodzi (tab. 1), przyjęto na potrzeby dalszych analiz wiek 60 lat jako dolną granicę wieku starszego³.

³ Oczekiwana długość życia w Polsce stawia ją na 23 miejscu wśród państw europejskich. Ponadto wśród największych obszarów zurbanizowanych w Polsce, mężczyźni w Łodzi żyją najkrócej, a kobiety tylko nieco dłużej niż w najgorszym pod tym względem w Polsce podregionie katowickim.

Tabela 1. Oczekiwana długość życia w wybranych krajach i w Łodzi w 2015 roku

Obszar	Ogółem	Mężczyźni	Kobiety
Japonia	83,7	80,5	86,8
Wielka Brytania	81,2	79,4	83,0
Kanada	82,2	80,2	84,1
Niemcy	81,0	78,7	83,4
USA	79,3	76,9	81,6
UE	80,2	77,4	83,2
Polska	77,5	73,6	81,3
Łódź	75,3	71,0	79,6

Źródło: *Trwanie życia w 2015 r.*, Główny Urząd Statystyczny; *World Health Statistics* (2016).

Należy podkreślić, że wiek potencjalny jest ważną informacją m.in. w kształtowaniu polityki wobec osób starszych. Pozwala ona z większym prawdopodobieństwem wnioskować, w jaki sposób ludzie będą planować swoją przyszłość i przeżywać ostatni okres swojego życia. Jak zwraca uwagę A. Abramowska-Kmon (2011), osoby o wysokim wieku perspektywnym są na przykład mniej skłonne do inwestowania w nowe umiejętności.

Poprzez pojęcie starzenia się (*population ageing*) rozumiany jest w pracy systematyczny wzrost odsetka osób starszych w populacji. Wzrost ten wynika ze spadku liczby urodzeń i wydłużania się trwania życia ludzkiego, co skutkuje wzrostem liczby osób dożywających wieku podeszłego. Podkreśla się, że proces ten prowadzi do licznych konsekwencji społecznych, m.in. feminizacji populacji, wzrostu zapotrzebowania na usługi opieki medycznej i sektora zdrowia, zmiany struktury rodziny i struktur społeczności lokalnych (szerzej w: Szweda-Lewandowska 2012; Klimczuk 2013). To z kolei staje się impulsem do wprowadzania nowych rozwiązań zarówno w polityce miejskiej, jak i w sposobie organizacji i zagospodarowania przestrzeni miejskiej. Są to m.in. koncepcje takie, jak „active ageing” i „ageing in place” koncentrujące się m.in. na przestrzeni fizycznej (tkance urbanistycznej) (zob: *Active ageing...* 2002; *Ageing...* 2003, <http://ageinplace.com>) oraz idee takie, jak „Universal design” i „Design for All”, których celem jest adaptacja przestrzeni, dóbr i usług do osób w różnym wieku, kondycji fizycznej i możliwościach poznawczych.

Poprzez pojęcie segregacji przestrzennej ludności rozumiane jest w dalszych rozważaniach takie występowanie różnych grup wiekowych, które ogranicza częstotliwość kontaktów fizycznych pomiędzy nimi. Zjawisko to przejawia się w postaci nierównomiernego rozmieszczenia osób starszych w przestrzeni miejskiej

i w skrajnym przypadku może przybierać postać separacji przestrzennej (separacji wiekowej). Powoduje ono więc ograniczenie interakcji społecznych, głównie do osób w tym samym wieku (por. Goodall 1987; Warf 2006; Zych 2007; Majer 2010).

W badaniach nad starzeniem się oraz segregacją przestrzenną mieszkańców miast, wykorzystywane są liczne mierniki i wskaźniki (zob. m.in. Wong 2004; Feitosa i in. 2007; Węclawowicz 2007; Sanderson, Schrebov 2008; Szweda-Lewandowska 2012; Abramowska-Kmon 2011; Oka, Wong 2015). Na potrzeby prezentowanych badań posłużono się współczynnikiem starości demograficznej (*old-age rate*), indeksem starości (*ageing index*) oraz wskaźnikiem lokalizacji (*location quotient*) (tab. 2).

Wartość współczynnika starości pomaga ocenić zaawansowanie procesów starzenia się społeczeństwa. Wynik zależy od przyjętej dolnej granicy wieku starości (np. 60 lat i więcej lub 65 lat i więcej) oraz skali odniesienia. Jedną z najczęściej używanych skal w Polsce E. Rosseta (1959), określa poziom zaawansowania społeczeństwa w procesie starzenia się (w zależności od udziału w strukturze ludności osób w wieku 60 lat i więcej) w czterech kategoriach: brak oznak starości demograficznej (udział poniżej 8%), wczesna faza przejściowa pomiędzy stanem młodości i starości demograficznej (8–10%), późna faza przejściowa pomiędzy stanem młodości i starości demograficznej (10–12%), stan starości demograficznej (12% i więcej). Z kolei wg skali ONZ, udział osób starszych (65 lat i więcej) wśród ogółu populacji oznacza kolejno: mniej niż 4% osób – populacja młoda, od 4 do 7% populacja dojrzała, powyżej 7% populacja stara.

Indeks starości ilustruje stosunek między generacjami dziadków i wnuków i jest także stosowany w różnych wersjach w zależności od przyjętej granicy młodości i starości (np. 15 lat i mniej – 60 lat i więcej, 19 lat i mniej – 65 lat i więcej). Wskaźnik ten bardzo dobrze oddaje poziom starzenia się społeczeństwa. Ważną rolę odgrywają w nim trzy pokolenia: dziadków, rodziców i wnuków. Teoretycznie sytuacja, w której liczba wnuków równa się liczbie dziadków (wskaźnik = 1) ma miejsce np. wtedy, gdy dziadkowie mieli dwoje dzieci, a każde z nich z kolei miało w swoich związkach kolejne dwoje dzieci⁴ (bowiem pokolenie dzieci rozkłada się na dziadków obojga rodziców). A więc w przypadku, gdy rodzice ukształtowali rodzinę wg modelu 2+1, wskaźnik ten będzie wynosił 2. W prezentowanych badaniach przyjęto jako granicę młodości wiek 14 lat podobnie jak zrobił to A. Sauvy (1966).

Wskaźnik lokalizacji używany w ocenie struktury i specjalizacji ekonomicznej danego obszaru znalazł szerokie zastosowanie w ocenie wielu procesów i zjawisk, w tym cech społecznych i demograficznych. Wskaźnik ten jest miarą względną, w której wartość cechy w jednostkach przestrzennych przyjętego poziomu obser-

⁴ Sytuacja taka nawiązuje do współczynnika dzietności, przyjmuje się bowiem, że wartość tego współczynnika pomiędzy 2,10 a 2,15 zapewnia zastępowalność pokoleń.

wacji odniesiona jest do wartości tej cechy na obszarze odniesienia. Wskaźnik lokalizacji pokazuje tym samym przestrzenny wzorzec badanej cechy na poziomie podprzestrzeni wewnątrz obszaru odniesienia. Umożliwia on także porównanie poziomu cechy lokalnej z poziomem globalnym (obszarem odniesienia) tej cechy, pozwala zidentyfikować skrajnie różne (odstające) jednostki przestrzenne, a po zastosowaniu macierzy wag pozwala na pełną analizę wzorców przestrzennych (*spatial cluster analysis*) (szerzej w: Lu 2000). Wartość $LQ = 1$ oznacza, że badana jednostka przestrzenna posiada taki sam udział danej cechy jak obszar odniesienia. Przyjmuje się, że wartość wskaźnika na poziomie 0,8–1,2 wskazuje, że dystrybucja cechy w obrębie jednostki jest normalna, gdy $LQ < 0,8$ – obszar cierpi na niedobór zjawiska, natomiast gdy $LQ = 1,2$ lub więcej można mówić o „wyspecjalizowaniu” podregionu (w omawianym przypadku wyższej niż przeciętna koncentracji mieszkańców w wieku 60+).

Tabela 2. Miary przyjęte w prezentowanej analizie

Współczynnik starości demograficznej: $W_i = \frac{P_{Ei}}{P_i}$
Indeks starości: $I_i = \frac{P_{Ei}}{P_{Mi}}$
Wskaźnik lokalizacji: $LQ_{ij} = \frac{P_{Ei}/P_i}{P_E/P}$
gdzie:
P – populacja Strefy Wielkomięskiej ogółem
P_E – populacja Strefy Wielkomięskiej w wieku 60+
P_i – populacja kwartału ogółem
P_{Ei} – populacja kwartału w wieku 60+
P_{Mi} – populacja kwartału w wieku 14 lat i mniej

Źródło: opracowanie własne.

Do analiz wykorzystano dane Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2011, udostępnione na Portalu Geostatystycznym (<https://geo.stat.gov.pl/>). Spis został przeprowadzony w okresie od 01.04 do 30.06.2011 roku i dotyczył stanu w dniu 31.03.2011 roku obejmując osoby stale zamieszkałe (zameldowane) na obszarze Polski (bez względu na fakt, czy te osoby przebywały w kraju w czasie spisu czy też były za granicą) oraz osoby przebywające w Polsce czasowo (<https://geo.stat.gov.pl/nsp-2011>). Dane gromadzone w ramach spisu z dokładnością do punktu, zostały na potrzeby badań zagregowane do granic kwartałów, przy czym za granice kwartału należy rozumieć osie ulic ograniczających kwartał.

2.4. Starzenie się populacji Łodzi – stan obecny i perspektywy

Łódź znajduje się w czołówce rankingu polskich miast kurczących się pod względem demograficznym. Z procesem tym bardzo silnie związane jest starzenie się populacji tego miasta. Wpływ na to ma przede wszystkim niski wskaźnik urodzeń oraz swego rodzaju „hermetyczność”, uwidaczniająca się w stosunkowo niewielkim napływie stałych imigrantów. W efekcie populacja Łodzi traci zdolność do samoodtwarzania, a jej rozwój jest w coraz większym stopniu uzależniony od wpływów zewnętrznych (migracji). Proces ten może w istotny sposób odbić się niekorzystnie na funkcjonowaniu miasta na co wielokrotnie zwracano już uwagę w literaturze przedmiotu (np. Klaassen 1988; Strykiewicz 2014).

W latach 1995–2015 Łódź utraciła ponad 122 tys. mieszkańców (niemal 15% populacji). Trend spadkowy był stabilny, a ubytek mieszkańców na poziomie kilku tysięcy osób powtarzał się rokrocznie. Wraz ze spadkiem liczby mieszkańców rósł udział osób w najstarszych grupach wiekowych. W efekcie miasto pod względem stopnia zaawansowania procesu starzenia się populacji, już dziś upodobniło się do innych europejskich metropolii (tab. 3). Wysoka wartość mediany wieku (44 lata) informuje, że populację Łodzi należy zaliczyć do bardzo starych⁵, a samo miasto znajduje się w gronie wielkich miast europejskich o najstarszych populacjach.

Z punktu widzenia rozwoju ilościowego, demograficzne prognozy dla miasta są wyjątkowo niekorzystne zarówno w zakresie liczby mieszkańców, jak i tempa starzenia się populacji. Najbliższe dekady mają się cechować dalszym wzrostem udziału osób w wieku powyżej 65 lat (średnio o 3,4% na każde 5 lat) – do poziomu 37,5% w 2050 roku – i postępującą depopulacją miasta (średnio 30 tys. osób na każde 5 lat) (*Perspektywy demograficzne...* 2005; *Prognoza ludności Łodzi...* 2014; Bank Danych Lokalnych GUS). Najnowsze prognozy GUS (2014 r.) zakładają, że wyludnianie Łodzi utrzyma się do końca prognozowanego okresu (2050 r.), a jej populacja będzie liczyć wówczas poniżej 500 tys. mieszkańców (tab. 4).

Tabela 3. Udział ludności w wieku 65+ oraz mediana wieku w 2012 roku w wybranych miastach UE liczących pow. 500 tys. mieszkańców

Miasto	Populacja 65+ (w %)	Mediana wieku*
Lizbona	27	46
Mediolan	25	45
Łódź	19	44

⁵ Wg skali A. Maksimowicz (1990), w której mediana w wieku: 15–19, 20–24, 25–29, 30–34, 35 i więcej lat oznacza odpowiednio populację: bardzo młodą, młodą, starzejącą się, zaawansowaną w procesie starzenia się (starą), bardzo starą.

Tabela 3 (cd.)

Berlin	19	43
Madryt	19	41
Paryż	15	37
Bruksela	13	37
Dublin	13	33
Amsterdam	11	37
Londyn	11	36
Kopenhaga	10	36

* Mediana wieku ludności wyznacza granicę wieku dzielącą populację na dwie równe liczebnie części: grupę, która danego wieku jeszcze nie osiągnęła i grupę, która wiek ten przekroczyła.

Źródło: *Shaping Ageing Cities. 10 European case studies* (2015); *Statystyka Łodzi* (2014).

Tabela 4. Wybrane cechy demograficzne Łodzi (prognoza)

Rok	Liczba mieszkańców ogółem (w tys.)	Udział osób w wieku 65 i więcej	Udział osób w wieku 80 i więcej	Liczba osób w wieku poprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym
2015*	701,0	20,7	5,6	43,1
2020	668,4	24,8	5,7	44,1
2025	638,0	27,7	5,8	47,7
2030	606,8	28,4	8,3	46,8
2035	574,6	28,8	11,0	45,1
2040	542,7	30,5	12,5	45,3
2045	512,6	33,7	12,3	52,0
2050	484,8	37,5	12,3	62,6

* wartości rzeczywiste.

Źródło: *Prognoza ludności Łodzi na lata 2015–2050* (2014).

Proces depopulacji Łodzi jest wyraźnie zróżnicowany w przestrzeni. Zdecydowanie najgłębszym ubytkiem mieszkańców cechowało się śródmieście (tab. 5, 6).

Tabela 5. Liczba mieszkańców Łodzi według dzielnic w latach 1990–2015

Dzielnica	Rok						Zmiana w latach 1990–2015	
	1990	1995	2000	2005	2010	2015	os.	%
Bałuty	245 800	236 774	229 768	220 182	207 644	198 568	-47 232	-19,2
Górna	200 300	193 232	187 071	179 958	171 216	164 528	-35 772	-17,9
Polesie	166 600	161 617	154 109	148 563	141 366	135 950	-30 650	-18,4
Śródmieście	99 200	94 358	87 119	79 471	74 012	67 165	-32 035	-32,3
Widzew	136 300	139 364	140 351	139 454	136 395	135 392	-908	-0,7

Źródło: *Statystyka Łodzi 2000* (2000); *Statystyka Łodzi 2012* (2012); *Statystyka Łodzi 2014* (2014); *Statystyka Łodzi 2016* (2016).

Tabela 6. Zmiany zaludnienia Łodzi według dzielnic w latach 1990–2015

Dzielnica	1990 = 100%					Ubytek w tys. osób w latach 1990–2015
	1995	2000	2005	2010	2015	
Bałuty	96,3	93,5	89,6	84,5	80,8	-47,2
Górna	96,5	93,4	89,8	85,5	82,1	-35,8
Polesie	97,0	92,5	89,2	84,9	81,6	-30,7
Śródmieście	95,1	87,8	80,1	74,6	67,7	-32,0
Widzew	102,2	103,0	102,3	100,1	99,3	-0,9

Źródło: *Statystyka Łodzi 2000* (2000); *Statystyka Łodzi 2012* (2012); *Statystyka Łodzi 2014* (2014).

Na nietypowe procesy demograficzne zachodzące w śródmieściu Łodzi zwracał uwagę m.in. J. Dzieciuchowicz (1984) wskazując, że na obszarze tym poważne deformacje struktury wieku (wyższy udział osób dorosłych i starszych) występowały już przed drugą wojną światową. Przywoływany autor podkreśla także, że jedną z charakterystycznych cech śródmieścia Łodzi był długotrwały i nasilający się stopniowo *exodus* ludności. Tendencje depopulacyjne śródmieścia pojawiły się już w okresie międzywojennym (początkowo była to depopulacja względna, a następnie absolutna). W latach powojennych wpływ na to miał m.in. rozwój osiedlowego budownictwa mieszkaniowego położonego peryferyjnie w stosunku do śródmieścia. Absolutne pogarszanie się warunków mieszkaniowych śródmieścia potęgował więc relatywny spadek ich jakości w odniesieniu do nowopowstających zasobów mieszkaniowych.

Niewątpliwie na współczesne wyludnianie się śródmiejskiej części Łodzi wpływ ma m.in. jej „oferta” dla obecnych i potencjalnych mieszkańców. Współcześnie rozległe XIX-wieczne śródmieście Łodzi jest bowiem obszarem o silnie zdegradowanej tkance miejskiej, cechującej się m.in. wysokim stopniem zdekapitalizowania, niedoinwestowaniem w infrastrukturę komunalną, niedostatkiem terenów zieleni i atrakcyjnych przestrzeni publicznych. Z uwagi na fakt, że o depopulacji Łodzi decyduje przede wszystkim ujemne saldo ruchu naturalnego, to ubytek ludności z obszarów śródmiejskich jest nie tyle świadectwem „ucieczki” mieszkańców, lecz właśnie niskiej od wielu już lat atrakcyjności strefy śródmiejskiej Łodzi dla potencjalnych imigrantów (por. Lamprecht 2016). Odpowiedzią władz miasta na te problemy jest realizowana obecnie rewitalizacja wielkoobszarowa miasta, mająca na celu wzmocnienie społecznych i gospodarczych podstaw funkcjonowania miasta. Docelowo ma ona objąć obszar ok. 1 783 ha (6,08% powierzchni Łodzi) (*Gminny program... 2016*).

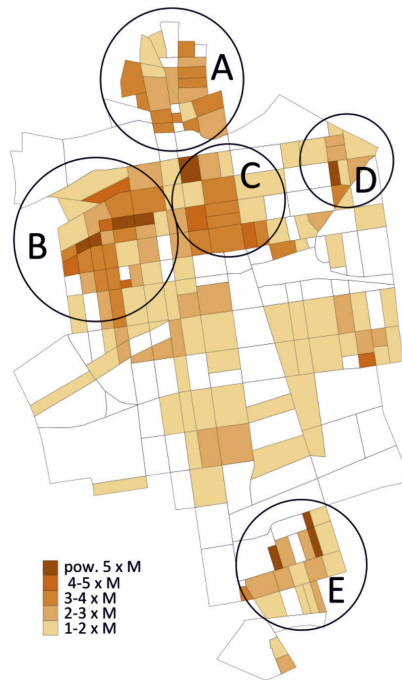
2.5. Współczesny obraz starzenia się mieszkańców Strefy Wielkomińskiej Łodzi⁶

Obszar badanej strefy⁷ był zamieszkały w 2011 roku przez 146,5 tys. osób⁸. Przebiegła gęstość zaludnienia wynosiła 107 os./ha, jednak była ona mocno zróżnicowana przestrzennie i można mówić o trzech obszarach znacznej koncentracji mieszkańców (ryc. 2). Są to, posługując się nazwami jednostek morfogenetycznych miasta, tereny najdalej wysunięte na północ, tj. obszar Starego Miasta (oznaczony literą A), oddzielony od reszty analizowanej Strefy Wielkomińskiej doliną rzeki Łódki oraz tereny położone bezpośrednio poniżej doliny (obszary B i C). Są to tereny północnej części Starego Polesia, w tym dawnej Dzielnicy Wiązowej (B) oraz tereny centralne Nowego Miasta (C). Można także mówić o podwyższonej koncentracji mieszkańców w północno-wschodniej części Strefy Wielkomińskiej (skrajny fragment ogrodów sukienicznych stanowiących część założenia Nowego Miasta (D) oraz na południowym skraju badanej strefy, na terytorium Nowej Łódki (E).

⁶ W rozważaniach podjętych w tej części pracy pominięto kwartały słabo zasiedlone (poniżej średniej), co pozwoliło ograniczyć wpływ obszarów cechujących się wartościami nietypowymi (np. bardzo słabo zaludnione kwartały na poziomie kilku–kilkunastu mieszkańców z wysokim udziałem osób starszych) na wyniki prowadzonych analiz. Były to przede wszystkim kwartały z dużym udziałem parków, ogrodów działkowych, cmentarzy, terenów przemysłowych, terenów komunikacyjnych, terenów centrów handlowych etc.

⁷ Na potrzeby badań przyjęto powierzchnię 1 373 ha, zgodnie z zasięgiem strefy widocznym na prezentowanych mapach.

⁸ Liczba osób zameldowanych a faktycznie zamieszkałych może być znacząco różna, na co wskazują szacunki zawarte w *Strategii Rozwoju Przestrzennego Łodzi 2020+* (2013). Mowa w niej o ok. 172 tys. mieszkańców, nie podano jednak sposobu obliczenia tej wartości. Przyjąć można jednak, że w przypadku osób starszych, liczba osób zameldowanych nie różni się istotnie od liczby osób faktycznie przebywających na badanym obszarze.

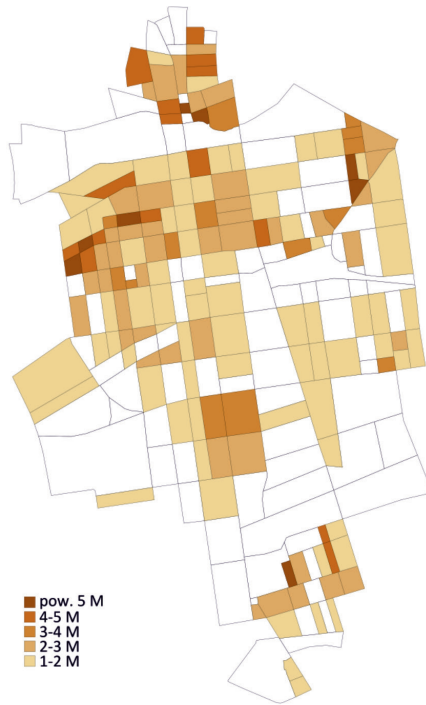
Ryc. 2. Gęstość zaludnienia Strefy Wielkomejskiej Łodzi wg kwartałów w 2011 roku (ogół populacji)

Średnia arytmetyczna $M = 107$ os./ha.

A, B, C, D, E – obszary koncentracji opisane w tekście. Pominięto obszary o gęstości zaludnienia poniżej średniej.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych NSP 2011.

Badany obszar zamieszkiwało w 2011 roku 27 tys. osób w wieku 60+ (18,5% populacji). Obraz rozmieszczenia najstarszej części populacji miasta (ryc. 3) wskazuje, że nawiązuje ona do rozkładu ogółu mieszkańców (współczynnik korelacji liniowej Pearsona pomiędzy liczbą mieszkańców a liczbą osób w wieku 60+ w analizowanych kwartałach wynosi 0,9). Duży udział starszych osób uwidacznia się w wysokich wartościach współczynnika starości demograficznej w poszczególnych kwartałach (ryc. 4). Udział osób w wieku 60+ osiąga wartości od 10% do 35%. Obraz ten odbiega jednak częściowo od rozkładu gęstości zaludnienia. Można bowiem wyróżnić trzy obszary cechujące się wysokim udziałem osób najstarszych (kolejno od północy: obszar Starego Miasta, silnie rysujący się wschodni skraj Ogrodów Sukiennicznych oraz ujawniający się nowy obszar, położony w pobliżu centrum Strefy Wielkomejskiej. Można dostrzec także kwartały o względnie młodej populacji mieszkańców, jednak w zaledwie czterech kwartałach nie został przekroczony próg 12%, wyznaczający wg skali Rosseta, ostatnią najbardziej zaawansowaną fazę starości demograficznej.

Ryc. 3. Gęstość zaludnienia Strefy Wielkomińskiej Łodzi wg kwartałów w 2011 roku (osoby w wieku 60+)

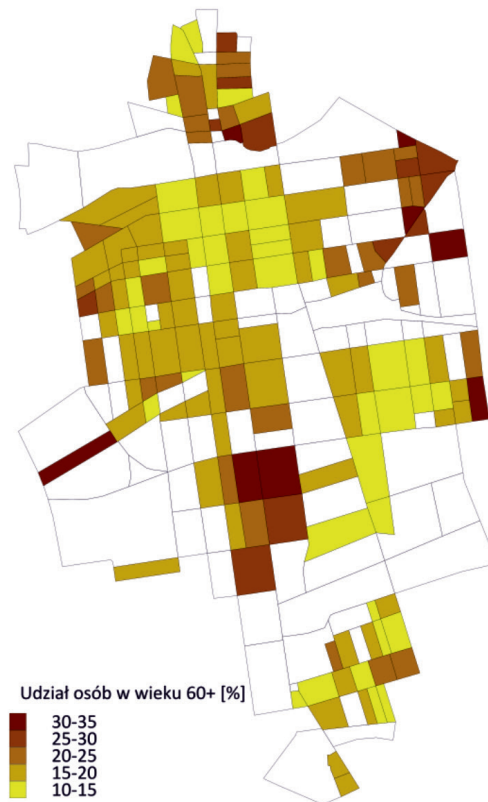
Średnia arytmetyczna $M = 20$ os./ha. Pominięto obszary o gęstości zaludnienia poniżej średniej.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych NSP 2011.

Wymienione trzy obszary, a zwłaszcza teren położony na północno-wschodnim skraju i w centrum badanej strefy cechują się szczególnie wysokim udziałem osób starszych (wartości przekraczają tam często poziom 25 i 35%). Można zakładać, że w świetle prognozowanego dalszego starzenia się populacji Łodzi narastać tam będzie zjawisko segregacji przestrzennej osób najstarszych.

Rozkład przestrzenny wartości indeksu starości koresponduje z wartościami współczynnika starości. Obszarom o wysokim współczynniku starości demograficznej towarzyszy niewielki udział dzieci i młodzieży. Nie zapewnia to więc zastępowalności pokoleń, co grozi szczególnie szybkim wyludnianiem się tych części miasta (przy braku imigracji). W skrajnych przypadkach przewaga dziadków nad wnukami wynosi 4:1 i 5:1, co sugeruje, że wśród mieszkańców tych kwartałów występuje bardzo mały udział kobiet w wieku rozrodczym (lub kobiet decydujących się na posiadanie dziecka). Są jednak w przestrzeni Strefy Wielkomińskiej także obszary, w których wymienione proporcje są korzystne, nawet z przewagą wnucząt nad dziadkami.

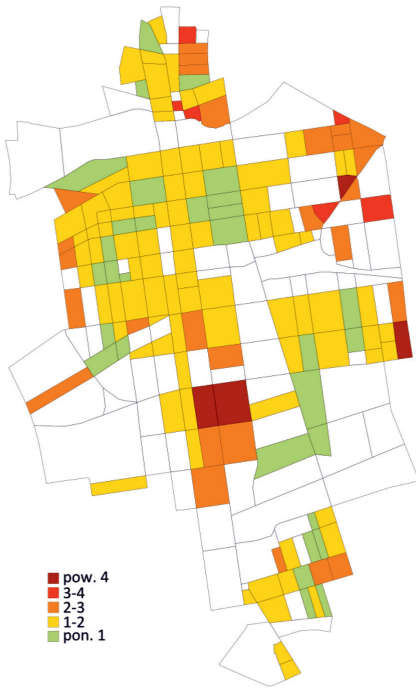
Wskaźnik lokalizacji w czytelny sposób wskazuje zarówno obszary o złej, jak i względnie dobrej sytuacji demograficznej (ryc. 6). Wyniki potwierdzają obraz wcześniejszych analiz, informując o lepszej sytuacji w centralnej części Strefy Wielkomejskiej (zob. ryc. 4, 5) oraz gorszej na peryferiach strefy, a zwłaszcza w wymienionych już trzech zgrupowaniach kwartałów.

Ryc. 4. Współczynnik starości demograficznej wg kwartałów w Strefie Wielkomejskiej Łodzi

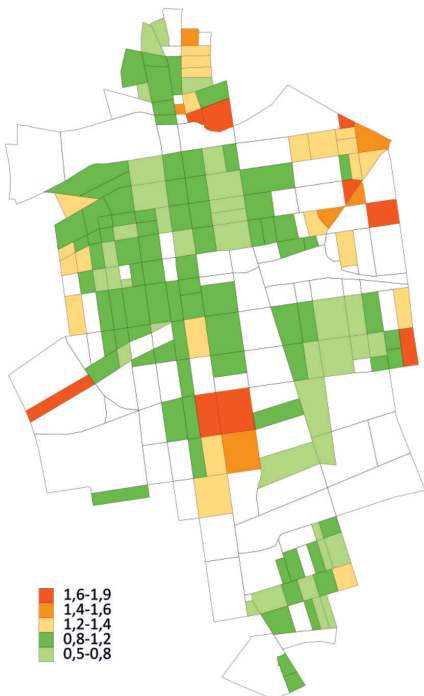
Pominięto obszary o gęstości zaludnienia poniżej średniej.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych NSP 2011.

Ryc. 5. Indeks starości wg kwartałów w Strefie Wielkomejskiej Łodzi
Pominięto obszary o gęstości zaludnienia poniżej średniej.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych NSP 2011.

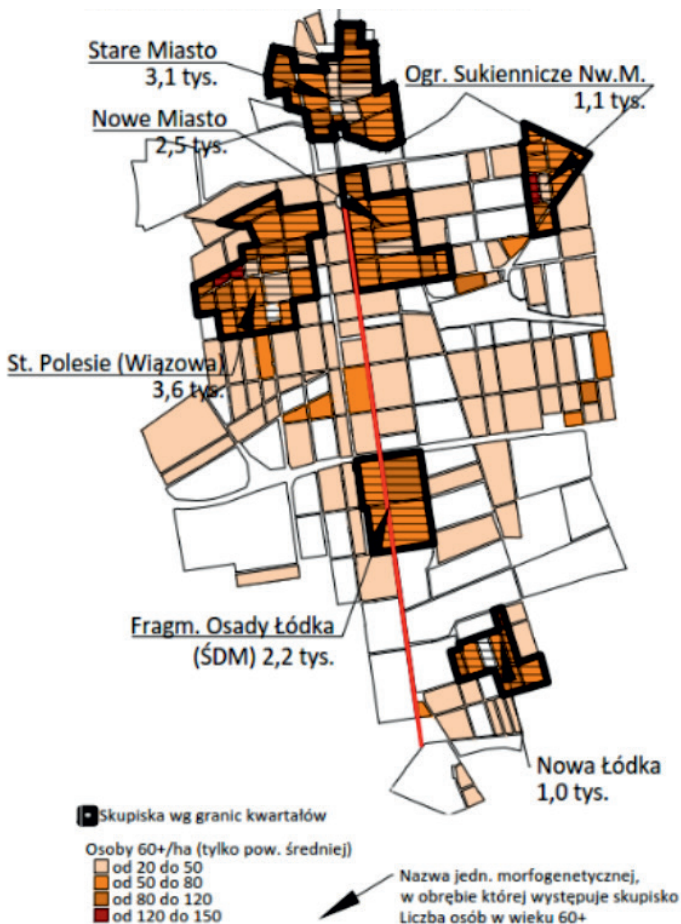
Ryc. 6. Wskaźnik lokalizacji wg kwartałów w Strefie Wielkomejskiej Łodzi

Pominięto obszary o gęstości zaludnienia poniżej średniej.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych NSP 2011.

2.6. Podsumowanie

Przestrzeń śródmiejska Łodzi jest wyraźnie zróżnicowana pod względem rozmieszczenia ogółu mieszkańców, jak i osób w wieku 60+. W Strefie Wielkowiejskiej wyróżnia się kilka miejsc koncentracji osób w wieku 60+ (ryc. 7). Są to generalnie obszary gęsto zaludnione, jednak w niektórych lokalizacjach dostrzec można szczególnie wysoki udział osób starszych. Towarzyszy temu odpowiednio mniejszy udział innych grup wiekowych, a zwłaszcza dzieci i młodzieży. Są to wprawdzie obszary niezbyt rozległe terytorialnie, jednak może w ich obrębie dochodzić do ograniczenia bezpośrednich kontaktów pomiędzy osobami z różnych grup wiekowych. To z kolei jest typowym przejawem zjawiska segregacji przestrzennej.

Ryc. 7. Osoby w wieku 60+ w Strefie Wielkowiejskiej Łodzi

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych NSP 2011

Wyjaśnienie przyczyn takiej sytuacji w Strefie Wielkomijskiej wymaga pogłębionych badań. Dotychczasowe wyniki badań nad przyczynami rozwoju zjawiska segregacji przestrzennej osób starszych, nie są do końca jednoznaczne. Z jednej strony podkreśla się, że koncentracja seniorów w społecznościach miejskich jest bardziej rezultatem pochodzącym z niemobilności aniżeli z mobilności. Inne badania poddają jednak w wątpliwość wyjaśnianie zjawiska koncentrowania się osób starszych wyłącznie ich „inercją przestrzenną”. Wśród czynników kształtujących proces segregacji przestrzennej wymienia się m.in. także rozmiar społeczności czy przynależności do określonej klasy społecznej (zob. szerzej w Cox 2006). Niemniej jednak obserwowane wzorce rozmieszczenia osób starszych w Strefie Wielkomijskiej są istotną informacją o procesach w tej przestrzeni zachodzących oraz wskazówką do podjęcia określonych działań w sferach takich, jak polityka społeczna czy planowanie przestrzenne. Wyróżnione obszary (ryc. 7) są ważne z uwagi na rozmiar ich populacji w wieku 60+. We wspomnianych skupiskach mieszka bowiem 11,6 tys. osób w wieku 60+, co stanowi około 43% populacji całej Strefy Wielkomijskiej w tej grupie wiekowej.

Literatura

- Abramowska-Kmon A., 2011, *O nowych miarach zaawansowania procesu starzenia się ludności*, „Studia Demograficzne”, 1 (159), Instytut Statystyki i Demografii, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie.
- Active ageing: A Policy Framework*, 2002, WHO, http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/67215/1/WHO_NMH_NPH_02.8.pdf (dostęp: 03.02.2017).
- Ageing, Housing and Urban Development*, 2003, OECD, http://www.oecd-ilibrary.org/http://www.oecd-ilibrary.org/urban-rural-and-regional-development/ageing-housing-and-urban-development_9789264176102-en (dostęp: 03.02.2017).
- Bank Danych Lokalnych GUS, <https://bdl.stat.gov.pl/>.
- Błędowski P., Szatur-Jaworska B., Szweda-Lewandowska Z., Kubicki P., 2012, *Raport na temat sytuacji osób starszych w Polsce*, Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, Warszawa: 1–199.
- Bujacz A., Skrzypka N., Zielińska A.M., 2012, *Publiczna przestrzeń miejska wobec potrzeb seniorów. Przykład Poznania*, „Gerontologia Polska”, 20(2): 73–80.
- Coulson M.R.C. 1968, *The distribution of population age structure in Kansas City*, „Annals of the Association of American Geographers”, 2.
- Cox H.G., 2006, *Later life: The realities of aging*, Routledge.
- Dzieciuchowicz J., 1983, *Z badań nad strukturą demograficzną wielkiego miasta: segregacja przestrzenna płci i wieku ludności*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Geographica”, 2, Uniwersytet Łódzki: 29–63.
- Dzieciuchowicz J., 1984, *Problemy demograficzne śródmieścia Łodzi*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Geographica”, 3, Uniwersytet Łódzki, Łódź: 37–67.
- Feitosa F.F., Camara G., Monteiro A.M.V., Koschitzki T., Silva M.P., 2007, *Global and local spatial indices of urban segregation*, „International Journal of Geographical Information Science”, 21 (3): 299–323.

- Gminny program rewitalizacji dla miasta Łodzi 2026+*, 2016, Łódź, www.uml.lodz.pl/get.php?id=19193 (dostęp: 26.01.2017).
- Goodall B., 1987, *The Penguin Dictionary of Human Geography*, Penguin Books Ltd., Harmondsworth, Middlesex, England: 1–509.
- Hagestad G.O., 2008, *The book-ends: emerging perspectives on children and old people*, [w:] Chiara Saraceno (red.), *Families, Ageing and Social Policy. Intergenerational Solidarity in European Welfare States*, Edward Elgar Publishing, Cheltenham UK, Northampton MA, USA: 20–37.
- Harper S., Laws G., 1995, *Rethinking the geography of ageing*, „Progress in Human Geography”, 19(2): 199–221.
- Hillier S.M., Barrow G.M., 2011, *Aging, the individual and society*, Wadsworth Cengage Learning.
- Hodge G., 2008, *The geography of ageing. Preparing communities for the Surge in Seniors*, McGill-Queen's University Press, Canada.
- Klaassen L., 1988, *Mysł i praktyka ekonomiczna a przestrzeń*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Klimczuk A., 2013, *Srebrna gospodarka w dokumentach strategicznych państwa*, [w:] Osiński J., Pachocka M. (red.), *Zmieniający się świat. Perspektywa demograficzna, społeczna i gospodarcza*, Oficyna Wydawnicza Szkoły Głównej Handlowej, Warszawa.
- Kociszewski P., 2016, *Starzenie ludności w ujęciu geograficznym – założenia geografii starości*, [w:] Herudzińska M., Błaszczak I. (red.), *Znane i nieznanie oblicza starości jako obszar wyzwań dla społeczeństw XXI wieku*, Wydawnictwo SGGW, Warszawa.
- Lamprecht M., 2016, *Zagospodarowanie przestrzenne miasta w warunkach zapaści demograficznej. Przykład Łodzi*, „Studia Miejskie”, 21: 67–84.
- Lamprecht M., 2017, *Ewolucja kwartałów śródmiejskich Łodzi w kontekście kurczenia się miasta*, „Studia Miejskie”, 23.
- Laws G., 1995, *Embodiment and Emplacement: Identities, Representation and Landscape in Sun City Retirement Communities*, „International Journal of Ageing and Human Development”, 40: 253–280.
- Liszewski S. (red.), 2009, *Atlas miasta Łodzi*, Urząd Miasta Łodzi, Wydział Geodezji, Katastru i Inwentaryzacji.
- Lu Y., 2000, *Spatial Cluster Analysis for Point Data: Location Quotients versus Kernel Density*, University Consortium for Geographical Information Science Summer Assembly, Portland, <http://www.ucgis.org/oregon/papers/lu.htm>.
- Majer A., 2010, *Socjologia i przestrzeń miejska*, Warszawa.
- Maksimowicz A., 1990, *Przemiany struktury ludności według wieku*, [w:] Okólski M. (red.), *Teoria przejścia demograficznego*, Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.
- Marciniak S., 2009, *Przemiany struktury społeczno-przestrzennej Łodzi w latach 1988–2005*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź: 1–164.
- Oka M., Wong D., 2015, *Spatializing Segregation Measures: An Approach to Better Depict Social Relationships*, [w:] „Cityscape: A Journal of Policy Development and Research”, 17(1): 93–113.
- Perspektywy demograficzne województwa łódzkiego do 2030 r.*, 2005, Urząd Statystyczny w Łodzi, <http://lodz.stat.gov.pl> (dostęp: 10.04.2015).
- Prognoza ludności Łodzi na lata 2015–2050*, 2014, Urząd Statystyczny w Łodzi, <http://lodz.stat.gov.pl> (dostęp: 10.04.2015).

- Region for all ages. The implications of demographic ageing for regional policy. Final report*, 2006, European Policies Research Centre, PRC, United Kingdom.
- Rosset E., 1959, *Proces starzenia się ludności. Studium demograficzne*, Warszawa.
- Sanderson W., Schrebov S., 2008, *Rethinking Age and Aging*, „Population Bulletin”, 63 (4), Population Reference Bureau.
- Sauvy A., 1966, *Granice życia ludzkiego*, Biblioteka Wiedzy Współczesnej, Seria Omega, PWN, Warszawa.
- Statystyka Łodzi 2000*, 2000, Urząd Statystyczny w Łodzi.
- Statystyka Łodzi 2012*, 2012, Urząd Statystyczny w Łodzi.
- Statystyka Łodzi 2014*, 2014, Urząd Statystyczny w Łodzi.
- Statystyka Łodzi 2016*, 2016, Urząd Statystyczny w Łodzi.
- Strategia przestrzennego rozwoju Łodzi*, 2012, Urząd Miasta Łodzi, www.uml.lodz.pl/get.php?id=3681 (dostęp: 26.01.2017).
- Strategia Rozwoju Przestrzennego Łodzi 2020+*, 2013, Urząd Miasta Łodzi, Biuro Architekta Miasta, Łódź.
- Stryjakiewicz T. (red.), 2014, *Kurczenie się miast w Europie Środkowo-Wschodniej*, Bogucki Wydawnictwo Naukowe: 1–155.
- Szweda-Lewandowska Z., 2012, *Starzenie się i starość – ogólna charakterystyka*, [w:] *Raport na temat sytuacji osób starszych w Polsce*, Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, Warszawa.
- The Madrid international plan of action on ageing. Guiding Framework and toolkit for practitioners and policy makers*, 2008, United Nations, Madrid: 1–11.
- Trwanie życia w 2015 roku*, Główny Urząd Statystyczny, <http://stat.gov.pl>.
- Uchwała nr XXV/589/16 Rady Miejskiej w Łodzi z dnia 10 lutego 2016 roku w sprawie wyznaczenia obszaru zdegradowanego i obszaru rewitalizacji miasta Łodzi.
- Vanderbeck R., 2007, *Intergenerational geographies: age relations, segregation and reengagements*, „Geography Compass”, 1: 200–221.
- Warf B. (red.), 2006, *Encyclopedia of Human Geography*, SAGE Publications Inc.: 1–616.
- Węclawowicz G., 2007, *Geografia społeczna miast. Uwarunkowania społeczno-przestrzenne*, PWN, Warszawa.
- Wong D.W.S., 2004, *Comparing Traditional and Spatial Segregation Measures: A Spatial Scale Perspective*, „Urban Geography”, 25 (1).
- World Health Statistics*, 2016, World Health Organization, <http://who.int/en/>.
- Zych A.A., 2007, *Leksykon gerontologii*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków: 1–176.

Źródła internetowe

- <http://ageinplace.com> (dostęp: 10.04.2015).
- <http://uml.lodz.pl/rewitalizacja> (dostęp: 26.01.2017).
- <http://www.census.gov> (dostęp: 26.01.2017).
- <http://www.asahi.com/ajw/articles/AJ201701060035.html> (dostęp: 26.01.2017).
- <https://geo.stat.gov.pl/> (dostęp: 10.04.2015).

Historia artykułu

Data wpływu: 21 maja 2017

Data akceptacji: 4 sierpnia 2017